
Sosyal Bilgiler Öğretiminde Amaçların Düzenlenmesi

Yazar

Doç. Dr. Ersan SÖZER

ÜNİTE

3

Amaçlar

Bu üniteyi çalıştıktan sonra;

- eğitimdeki amaç türlerini özellikleriyle açıklayabilecek,
- sosyal bilgiler öğretiminde amaç belirlemenin yararlarını bilecek,
- sosyal bilgiler dersinde özel amaçlar ile davranışsal amaçları ilkelere uygun biçimde belirleyebileceksiniz.

İçindekiler

- Giriş
 - Gereksinimler ve Amaçlar
 - Eğitimde Amaç Belirtmenin Yararları
 - Sosyal Bilgiler Dersinde Amaç Belirleme
 - Özel Amaçların Belirtilmesi
 - Davranışsal Amaçların (Hedef Davranışların) Belirtilmesi
 - Özet
 - Değerlendirme Soruları
 - Yararlanılan ve Başvurulabilecek Kaynaklar
-

Çalışma Önerileri

- Bu üniteyi çalışırken, ilköğretim okulları Sosyal Bilgiler dersinin genel amaçları ile özel amaçlarını inceleyiniz.
- Belirli bir konuya yönelik olarak birkaç özel amaç ile davranışsal amaç yazınız. Bu ünite de önerilen amaç belirleme yolları ile ilgili bilgileri çalıştıktan sonra, kendi belirlediğiniz amaçları gözden geçirerek farklılık ve benzerlikleri saptayınız.

1. Giriş

Çağdaş toplumlar yetişmekte olan genç kuşaklara kendi kültürlerini, yaşam biçimlerini, geçmişten bugüne dek bütün süreç içindeki yaşam deneyimlerini, yakın ve uzak çevredeki gelişmeleri öncelikle ilköğretimde, özellikle Sosyal Bilgiler derslerinde, sonra da ortaöğretimde Sosyal Bilimlere giren disiplinlerde öğretip benimsetmeye çalışırken, bir yandan da bu kültürü ve elde edilen yaşantıları, üyesi oldukları uygarlık dünyasındaki yaşam düzeyinin çok daha ilerisine doğru, geliştirerek aktarmaya uğraşırlar.

Kuşkusuz bütün bunların yapılması ve gerekli her türlü davranışın bireye kazandırılması eğitim yoluyla gerçekleşecektir. Bunun için de her toplum, eğitimle ilgili yasalarına, yönetmeliklerine, okullarda eğitimi yönlendirecek eğitim programlarına, hangi davranışları kazanmış yurttaşlar yetiştirmek istediğini belirten amaçlar koyar. Türk Milli Eğitiminin genel amaçları, 1973 tarihli ve 1739 sayılı Milli Eğitim Temel Yasası'nda belirlenmiştir. Yine aynı yasadaki, her eğitim basamağının (okul öncesi eğitim, ilköğretim, ortaöğretim ve yükseköğretim) amaç ve görevleri ayrı ayrı yer almıştır. İlköğretim okulları programında da, her dersin olduğu gibi, dördüncü, beşinci, altıncı ve yedinci sınıflarda okutulan Sosyal Bilgiler dersinin amaçlarına ayrıntılı biçimde yer verilmiştir. Bu amaçların davranışa dönüştürülmesini öğretmenler gerçekleştirecektir.

Öğretmenler gerektiğinde amaçları nasıl belirleyecek, davranışsal amaçları nasıl yazacak, amaçları nasıl davranışa dönüştürecekler? Bu ünite, gereksinimler, amaç çeşitleri, amaç belirtmenin yararları, amaçların nasıl belirlenmesi gerektiği gibi konular üzerinde durulmuştur.

2. Gereksinimler ve Amaçlar

Öğretimde amaçlar, gereksinimlere (ihtiyaçlara) göre belirlenir. Sosyal Bilgilerle ilgili bir program, doğal olarak kendi toplumunun ve kültürünün isteklerini, gereksinimlerini göz önüne almak zorundadır. Bu nedenle, bir bireyin, içinde yaşadığı toplumun gereksinimlerini bilmesi büyük önem taşır. Toplumun geleceğe yönelik tasarımları (tasavvurları), amaçları, bu gereksinimlerin belirlenmesi sonucunda kesinlik kazanacak ve o doğrultuda bir eğitim söz konusu olacaktır. Bu durum, kuşkusuz toplumu oluşturan ve toplumun içinde yer alan bütün aileler için geçerlidir. Ailedeki tüm bireylerin her birinin gelecekle ilgili amaçları farklı olabilir. Çünkü, her toplumun ve toplumdaki her bireyin farklı farklı gereksinimleri vardır ve insanlar, bu gereksinimlerine göre amaçlarını gerçekleştirmeye çalışırlar.

Sosyal Bilgiler öğretimi konusunda, bir yazarımızın da belirttiği gibi, Türk toplumunun gereksinimleri nelerdir? Değerleri nelerdir? Gerektiğinde, toplumu ve onun kültürünü değiştirmek, desteklemek ya da beslemek için çocuk ve gençlerin

hangi özelliklere, hangi yeteneklere gereksinimi vardır? Bireysel gelişme ve başarı için ne gibi süreçler, beceriler gereklidir? Toplumun üretici üyeleri olarak çocuk ve gençlerin gelecekte etkili bir rol oynamaları konusunda ne tür bilgiye gereksinimleri vardır? Sosyal Bilim disiplinlerinin gerekleri nelerdir? Öğrenciler belli bir disiplinin sınırları içinde çalışabilmek için neler öğrenmelidirler? İlköğretim programında yer alan Sosyal Bilgilerle ilgili derslerin konuları içinde ne tür bilgi, beceri ve tutumlar en uygun biçimde geliştirilebilir? Bu tür sorulara verilecek yanıtların, programların gerçekleştirilmesinde, saptanacak amaçlar bakımından önemi büyüktür.

Bir toplum, kendisini oluşturan insanlarda kendi istediği özelliklere sahip olduğu ölçüde, istenilen bir toplum durumuna gelir. Bu nedenle, her toplum kendi insanını, kendi istekleri doğrultusunda yetiştirmek zorundadır. İşte, geniş anlamda amaçlar, bir toplumun, yetiştirdiği insanda bulunmasını öngördüğü özelliklerdir. Okullar da, önceden belirlenen bu özellikleri öğrencilere kazandıracak ya da belirlenen amaçları onları ulaştıracak biçimde etkinlikte bulunurlar.

Eğitimin, temelde öğrenme ile ilgili olduğunu biliyoruz. Öğrencide, öğrenme sonucu kalıcı izli davranış değişikliği sağlanacaktır. Yapılacak eğitim etkinliği sonucunda öğrencilerin kazanacağı umulan davranışların, önceden belirlenmesine gerek vardır. Bir başka deyişle, gereksinimler ışığında, amaçların açık olarak belirlenmesi gerekecektir. Daha sonra, ikinci aşamada bu davranışların oluşmasına yardım edecek içerik, yöntem ve öğrenme ortamı belirlenir. Üçüncü aşamada ise, öğretme işinin gerçekleştirilmesine ve sonucun değerlendirilmesi etkinliklerine yer verilir. Sonuç değerlendirildikten sonra, içerik ve yöntemlerden en üst düzeyde ürün elde etmek için, gereken yeni uyarlamalara gidilir. Bu sürecin en önemli özelliği, öğrenme işi sonunda elde edilecek öğrenci davranışlarının, önceden somut olarak belirlenmiş olması; yani, gereksinimler doğrultusunda amaçların belirlenmesi; sonra da, içerik, yöntem ve değerlendirmenin bunlara göre saptanmasıdır.

Amaç (ya da "hedef") nedir? Öğretimde nasıl kullanılır?

Amaç ve hedef sözcüklerinin anlamları Türk Dil Kurumu'nun Türkçe Sözlüğü'nde ayrı ayrı gösterilmiştir. TDK, "amaç" için "ardından koşulan, erişilmek istenilen sonuç, erek, gaye, maksat" derken; "hedef" için "nişan alınacak yer, erek" demektedir. Ancak, eskiden beri, çoğu zaman "hedef" sözcüğü, genel olarak "varılmak istenen nokta" anlamında kullanılır. "Amaç" sözcüğü ise, "varılmak istenen noktaya ulaşmaya istekli olma" anlamına gelir. Buna göre, örneğin, çağdaş uygarlık düzeyinin üstüne çıkabilme" bir hedeftir. Dolayısıyla, "Türk ulusu, çağdaş uygarlık düzeyinin üstüne çıkabilme hedefini bir toplum olarak amaçlamış" olabilir. "Laik, sosyal adaletçi, hukuk devleti olabilme" hedefini amaçlamak da böyledir. Bu tür örnekler çoğaltılabilir. Bununla birlikte, "amaç" sözcüğü, "erek" sözcüğünde olduğu gibi, "hedef" sözcüğü ile eşanlamlı olarak kullanılabilir.

Bu kitapta, "amaç" sözcüğünün kullanımı yeğlenmiştir. "Mustafa Kemal, 1921'de Ankara'da eğitim kongresini toplarken belli bir amaç güdüyordu.", "Amacım, hızla

gelişen bir dünyada gerekli sosyal becerileri kazanmaktır" örneklerinde olduğu gibi.

Her amaç, hangi toplumda, hangi birey ve konu alanı için saptanıyorsa, o toplumun bireylerinin hazır bulunuşluk düzeylerinden ve konu alanındaki çağdaş bilgi birikimlerinden hareket etmek zorundadır. Bu nokta dikkate alınmadan saptanan bir amaç boşlukta kalır ve gerçekleşemez.

Amaçlar, türleri bakımından genelden özele doğru bir yaklaşım içinde sıralanır. Her ülkede toplumun felsefesi, idealleri, sosyal ve ekonomik gereksinimleri, kültürü, yasaları ve değerleri doğrultusunda eğitimin genel amaçları belirlenecektir. Okul türlerine göre, bu genel amaçlar okulların amaçlarına dönüştürülür. Öğretim programının öğretme yoluyla gerçekleştirmek istediği davranışlar, ders programının özel amaçlarını oluşturur.

Özel amaçlar saptanmadan önce, toplumun ve ilgili konu alanının durumu gözden geçirilmeli; eğitilecek bireylerin gereksinimleri, sosyo-ekonomik durumları, alanla ilgili geçmiş yaşantıları incelenmelidir. Böylece, eğitilenlere kazandırılması planlanan özellikler (davranış değişiklikleri) **aday amaçlar** olarak belirlenmiş olur. Daha sonra, aday amaçlar, Eğitim Psikolojisi, Eğitim Ekonomisi ve Eğitim Felsefesi yönlerinden incelenir. Aday amaçların, bu bilim dallarına uyumluluğu yönünden denetimi ve incelemesi yapıldıktan sonra, gerekli düzeltmeler varsa, onlar da yapılar ve özel amaçlar olarak son biçimini almış olur. Ancak, amaçların nasıl dile getirileceği konusuna özen göstermek gerekir. Amaçların öğrenci davranışına dönüştürülmesiyle davranışlar belirlenmiş olacaktır. Ancak, özel amaçların gözlenebilir ve ölçülebilir öğrenci davranışları olarak biçimlendirilmesi oldukça önemlidir.

Eğitimde kaç tür amaçtan söz edilir? Sosyal Bilgiler öğretiminde, öğretmen hangi tür amaçları oluşturacaktır?

Daha önce de kısaca belirtildiği gibi, amaçlar, kullanım özellikleri bakımından genelden özele doğru giden bir sıra izler. Eğitimde, ülke düzeyinde eğitim sisteminin her boyutuna yönelik, çok genel olan amaçlardan başlayarak, derste işlenen bir konunun öğrenci davranışına dönük, çok küçük amaçlarına dek amaç çeşitlerine rastlanır. Bütün amaçlar, kendi düzeyinin üstündeki diğer amaçlarla uyum içinde bulunmalıdır. Bunları, en genel olandan, en özel olana doğru dört küme içinde belirleyebiliriz:

- Uzak amaçlar (ideal amaçlar),
- Genel amaçlar,
- Özel amaçlar,
- Davranışsal amaçlar (= hedef davranışlar).

Bir ülkenin dış politika ile ilgili görüşleri, toplumun ulaşmayı amaçladığı uygarlık düzeyi, eğitim sisteminin ürünü olarak yetişecek ideal insanın nitelikleri vb. gibi çok

Amaç (eğitimsel açıdan): Eğitim alanında bir etkinliğe, bir eyleme ya da bir işe başlarken, erişilmek istenilen, öğrenim sürecine bütünlük ve anlam kazandıran sonuç; saptanan ve düzenlenen programlar sonucu öğrenci davranışında gerçekleşmesi istenilen değişme.

(Burada vurgulanan konu açısından): Belli bir alanda eğitilecek bireylere, kazandırılmak istenen özellikler ya da davranışlar. Amacın eğitim yoluyla kazandırılabilir bir özellik olması gerekir.

genel olan ve çoğu zaman yol gösterici nitelikteki amaçlar **uzak amaçlar** olarak adlandırılır. Bunlar, çoğunlukla erişilmesi güç olduğundan ve kimi zaman, uğrun-da özveride bulunulmaktan çekinilmeyen, yüce düşünceleri de kapsadığından "ideal amaçlar" olarak anılırlar. Kısaca, eğitim açısından bakıldığında, belli bir eği-tim alanının ülke düzeyindeki çok genel amaçlarıdır denilebilir. Örneğin, Türki-ye'nin uzak (ideal) amacı, çağdaş uygarlık düzeyinin üstüne çıkabilmedir.

Uzak amaçlara göre daha dar, belli bir eğitim kesiminin ya da okulun ulaşmak iste-diği konumu belirleyen genel nitelikli amaçlara **genel amaçlar** denir. Genel amaç-lar, Milli Eğitimin amaçları ve okulun amaçları olmak üzere iki boyutta düşünülebi-irse de kuşkusuz birbiriyle oldukça yakın ve ilişkilidir. Milli Eğitimin amaçları da-ha çok uzak amaçlara yöneliktir. Örneğin, ilköğretimin genel amaçları, Sosyal Bilgi-ler eğitiminin genel amaçları, Anadolu Liselerinin genel amaçları, Eğitim Fakültele-rinin genel amaçları gibi.

Belli bir dersin, belli bir kursun ya da belli bir konunun öğretim amaçlarına da **özel amaçlar** denilmektedir. Öğretimde "amaç" sözcüğü ile çoğu zaman "özel amaç" kas-tedilmektedir. Özel amaçlar, belli bir bilgi dalında öğrenenlerin düzeyine uygun olarak kazandırılmak istenen özelliklerdir. Bir başka deyişle, bu amaçlar, öğrenen-lere, derse ya da konuya ilişkin hangi nitelik ve özelliklerin kazandırılacağını belir-tir. Örneğin; Sosyal Bilgiler dersinin özel amaçları, ilköğretim sekizinci sınıf T.C. İnkılâp Tarihi ve Atatürkçülük dersinin özel amaçları, Lise birinci sınıf Coğrafya dersinin özel amaçları gibi.

Bir özel amaca ulaşıldığında kazanılmış olacak olan **davranışlar amaçlar** olarak belirlenir. Bunlar, bir özel amaca ulaşmak için gerçekleştirilmesi gereken alt davra-nışlardır. Kimi yazarlar bu tür amaçları "hedef davranışlar" olarak adlandırır. Bir öğrenenin bir özel amaca ulaşması, o amacın anlattığı özelliği oluşturan davranışla-rın her birini birer birer gerçekleştirmesi demektir. Yani, belirlenen bir özel amacı gerçekleştirebilmek için, o özel amaca götüren alt davranışları (davranışsal amaçla-rı) gerçekleştirmek gerekir. Bir yerde, davranışsal amaçların kazandırılması demek, ilgili özel amacın da yerine getirilmesi demektir. Burada temel dilek, belirlenmiş olan özellikleri içeren davranışları öğrenenlere kazandırmaktır. Örneğin, Sosyal Bilgiler dersine ilişkin olarak, "yurdumuz, komşularımız ve öteki ülkelerle ilgili tarihi olgular bilgisi" özel amacının davranışsal amaçları neler olabilir?

- Tarihsel olguya ilişkin verilen bir önermenin doğru ya da yanlış olduğunu yazma ya da söyleme,
- Tarihi belirtilen bir olguyu bir dizi olgu arasından seçip işaretleme,
- Verilen bir tarihsel olgunun geçtiği yeri, bir dizi seçenek arasından seçip işa-retleme,
- Verilen bir tarihsel olgunun geçtiği zamanı tarih şeridinde işaretleyip göster-me vb. gibi.

Bir başka örnek: "Temel toplumsal olgularla ilgili araştırma yapabilme" özel amacı-nun davranışsal amaçları belirlenecek olursa

- Sorunu belirleyip yazma,
- İlgili kaynakları bulup alma,
- İlgili kaynakları okuma,
- Kaynaklardan sorunla ilgili olanları özetleyip yazma vb... gibi davranışsal amaçlardan sözedilebilir.

Bir üçüncü örnek: "İlimiz yönetimine ilişkin belli başlı olguları kavrayabilme" özel amacının davranışsal amaçları da,

- Merkezi ve yerel yönetim arasındaki farklılıkları yazma ya da söyleme,
- Vali, kaymakam, belediye başkanı, muhtarın görev ve yetkileri arasındaki farklılıkları yazma ya da söyleme,
- Merkezi ve yerel yönetimin gereklilik nedenlerini yazma ya da söyleme, vb... biçimlerde belirlenebilir.

Bir öğretmen, sınıfında sürdürdüğü öğretim etkinliklerinde genel amaçlar doğrultusunda özel amaçları belirleyecek ve bu özel amaçlara uygun olarak da davranışsal amaçları (hedef davranışları) yazacaktır. 1998 yılında yeniden düzenlenen Sosyal Bilgiler programında, sınıf ve ünitelere göre, özel amaçlar Milli Eğitim Bakanlığınca saptanmış bulunmaktadır. Öğretmen, yapacağı öğretim etkinlikleriyle özel amaçları davranışa dönüştürecek, öğrencilere, belirlenen davranışsal amaçları kazandırmaya çalışacaktır.

3. Eğitimde Amaç Belirtmenin Yararları

Eğitim-öğretim sürecinde, amaç belirtme, istenilen noktaya sistemli bir biçimde ulaşabilmede önemli bir yol göstericidir. Amaçların gereksinimler doğrultusunda düzenlenmesi sonucu, bir işin, bir eylemin geleceğe dönük olarak gerçekleştirilmesinde, istendik davranışların kazandırılması bakımından önemli bir aşamaya gelinmiş olur. Daha sonra bu amaçların davranışa yansımaları konusu önem kazanacaktır.

Amaç belirtmenin eğitim-öğretim sürecindeki yararları öncelikle ve özellikle şunlar olabilir:

- Öğretmene uygun eğitim durumları (uygun öğrenme yaşantıları) seçmede yardımcı olur. **Eğitim durumu** nedir? Eğitim durumu, kısaca, öğrenciye istendik davranışların kazandırıldığı, yani onun eğitildiği süreçtir. Bu süreç, öğrenci açısından öğrenme, öğretmen açısından ise öğretme durumudur. Dolayısıyla, amaca göre uygun eğitim durumu seçilecektir.
- Öğrenciye, nasıl bir eğitimden geçeceği konusunda önceden bilgi edinme fırsatı verilmiş olur. Böylece nasıl bir eğitim uygulanacağı önceden belirlenmiş olur.

- Öğretmen ve öğrenciye, öğrenme-öğretme etkinliğine ilişkin değerlendirme ölçümleri (standartları) konusunda bilgi sağlar.

Eğitim amaçları, sınıfta yürütülen öğretim etkinliklerine yön vermeli, kılavuzluk yapmalı ve öğretimin yeterince etkili olup olmadığını değerlendirmelidir. Eğitim, kuru bilgilerin ezberletme yoluyla öğrencilere kazandırılması demek değildir. Günümüzün çağdaş öğretmenleri davranış amaçlarını nasıl belirleyeceğini iyi bilmeli; öğrenme, düşünme ve yapma ile ilgili davranışları gerektiği gibi öğrenmeleri için öğrencilerine yardımcı olmalıdır.

4. Sosyal Bilgiler Dersinde Amaç Belirleme

Amaçlar, eğitilecek bireylerde bulunması öngörülen, eğitim yoluyla kazandırılabilir istendik özelliklerdir. Bunlar; tutum, beceri, yetenek, alışkanlık, ilgi vb. biçim ve niteliktedir. Sosyal Bilgiler derslerinde bu özellikler, öğrencilere kimi bilgilerin yalnızca aktarılması ile değil; öğretilenlerin, öğrenciler tarafından iyice çözümlenmesi; konuyla ilgili olarak, onların iyi tutumlar kazanmaları; beceri ve yeteneklerini geliştirmeleri; kendileri ve toplum için iyi, yararlı birtakım alışkanlıklar kazanmaları biçiminde gerçekleşir. Çünkü her şeyden önce, Sosyal Bilgiler derslerinde önemli olan, çocukların, verilen bilgileri ezberlemelerini sağlamak yerine, temelde, düşünme yeteneklerini geliştirmektir.

Taksonomi: Eğitimde davranışsal amaçların (hedef davranışların) birbirinin önkoşulu olacak biçimde basitten karmaşığa, somuttan soyuta, kolaydan zora, bilinenden bilinmeyene doğru aşamalı olarak dizilmesine taksonomi denir. Eğitimde çok değişik biçimlerde taksonomiler düzenlenmiştir. Bu çalışmada, Bloom ve arkadaşlarınca düzenlenen taksonomi temel alınmıştır.

Eğitim amaçları üzerinde bugüne dek dünyada ve ülkemizde birçok çalışma yapılmış ve amaçlar çeşitli biçimlerde bölümlendirilmiştir. Amaçların aşamalı olarak bölümlenmesinde en yaygın kabul gören görüş **Bloom Taksonomisi**dir. Bloom ve arkadaşlarınca yapılan aşamalı bölümlenmede eğitim amaçları üç alana ayrılmaktadır.

Bunlar:

- **Bilişsel alan** (cognitive domain)
- **Duyuşsal alan** (affective domain)
- **Devinimsel alan** (psychomotor domain)'dir.

Bu üç alan birbirinden bütünüyle soyutlanamaz. Yani, bir amaç bütünüyle bilişsel, bütünüyle duyuşsal ya da bütünüyle devinimsel olmayabilir. Amaçta daha çok hangi tür özellik ağır basıyorsa, amaç o alandan sayılır. Ayrıca, her alanın birbirinden farklı alt basamakları vardır.

Bilişsel alan; zihinsel öğrenmelerin ağırlık taşıdığı bir alan olup kişinin öğrenilmiş davranışlarından zihinsel yeti ve becerilerine daha çok yer veren bir özellik içerir. Bu alanın alt basamakları bilgi (tanıma, hatırlatma), kavrama, uygulama, ayırıştırma (analiz), bireşim (sentez) ve değerlendirmedir. **Duyuşsal alan;** ilgi, tutum, sevgi, nefret, güdüleme, alışkanlık vb. gibi değer yargısıyla ilgili ve duyuşsal yönlerin ağır bastığı amaçları içermektedir. Alma (Algılama), tepkide bulunma, değer ver-

me, örgütlenme (düzenleme) ve kişiliklendirme (karaterize etme) basamak larından oluşur. Bu tür davranışlar, kişinin yaşam boyu geçirdiği yaşantılarının ürünüdür. O nedenle, bu alanla ilgili davranışlar, yalnızca okul sistemi içinde oluşmayabilir. **Devinimsel alan;** zihin ve kas eşgüdümünü gerektiren becerilerin ağırlıkta olduğu bir alandır. Onun için bu alanın kapsamına öğrenilmiş fiziksel davranışlar girer. Bu bakımdan her devinimsel davranışta bilişsel bir içerik de söz konusudur. Bu alanın alt basamakları; algılama (uyarılma), kılavuz denetiminde yapma, beceri durumuna getirme, uyum (duruma uydurma) ve yaratmadır. Her alan kendi arasında yine aşamalı olarak sıralanmıştır. amaçların taksonomik olarak aşamalı bölümlenmesi Çizelge 3.1'de verilmiştir.

Tablo 3.1: Amaçların Taksonomik Olarak Aşamalı Bölümlenmesi (Bloom ve Arkadaşlarına Göre)

SIRA NO	BİLİŞSEL ALAN İLE İLGİLİ AMAÇLAR
1.00	BİLGİ (TANIMA VE HATIRLAMA)
1.11	Terimlerin Bilgisi
1.12	Olguların Bilgisi
1.21	Alışların Bilgisi
1.22	Yönelimler ve Aşamalı Dizilerin Bilgisi
1.23	Bölümlenmeler ve Bölümlenmelerin Bilgisi
1.24	Ölçütlerin Bilgisi
1.25	Yöntemlerin Bilgisi
1.31	İlke ve Genellemelerin Bilgisi
1.32	Kuram ve Yapıların Bilgisi
2.00	KAVRAMA
2.10	Çevirme
2.20	Yorumlama
2.30	Öteleme (Kestirme)
3.00	UYGULAMA
4.00	AYRIŞTIRMA (ANALİZ)
4.10	Ögelere dönük Ayırıştırma
4.20	İlişkilere dönük Ayırıştırma
4.30	Örgütlenme İlkelerine Dönük Ayırıştırma
5.00	BİREŞİM (SENTEZ)
5.10	Özgün Bir İleşitim İçeriği Oluşturma
5.20	Bir Plan ya da İşlemler Takımı Oluşturma
5.30	Soyut İlişkiler Takımı Önerme
6.00	DEĞERLENDİRME
6.10	İç Ölçütlere Göre Değerlendirme
6.20	Dış Ölçütlere Göre Değerlendirme

SIRA NO DUYUŞSAL ALAN İLE İLGİLİ AMAÇLAR

1.00	ALMA(ALGILAMA)
1.10	Farkında Olma
1.20	Almaya Açıklık
1.30	Denetimli ya da Seçici dikkat
2.00	TEPKİDE BULUNMA
2.10	Uysal Davranma
2.20	Karşılık Vermeye İsteklilik
2.30	Karşılık Verme Sonucu Doyuma Ulaşma
3.00	DEĞER VERME
3.10	Değeri Kabullenme
3.20	Değeri Yeğleme
3.30	Değere Adanmışlık
4.00	ÖRGÜTLEME (DÜZENLEME)
4.10	Değeri Kavramsallaştırma
4.20	Değeri Örgütleme
5.00	KİŞİLİKLENDİRME (KARAKTERİTZE ETME)
5.10	Davranış Ölçütü Durumuna Getirme
5.20	Karakterlenme

SIRA NO DEVNİMSEL ALAN İLE İLGİLİ AMAÇLAR

1.00	ALGILAMA (UYARILMA)
1.10	Duyusal Uyarılma
1.20	İşaret Seçme
1.30	Çevirme
2.00	KILAVUZ DENETİMİNDE YAPMA
2.10	Kılavuzla Yapma
2.20	Kendi Kendine Yapma
3.00	BECERİ DURUMUNA GETİRME
3.10	İstenilen Nitelikte Yapma
3.20	İstenilen Nitelik ve Sürede Yapma
3.30	İstenilen Nitelik, Süre ve Yeterlikte Yapma
4.00	UYUM (DURUMA UYDURMA)
5.00	YARATMA

Öğretmenlerin Yalnızca bilişsel alanla ilgili amaçlar belirlemesi ve öğrencilerimizin de yalnızca bilişsel alanla ilgili davranışları kazanması sizce yeterli midir? Bu durumda ne yapılması gerekir? Düşününüz.

Derslerimizde, işleyeceğimiz konulara ilişkin olarak amaçlarımızı belirleyip yazarken, burada üzerinde durduğumuz her üç alanla ilgili aşamalı bölümlenmeye uygun bir yol izlememiz ve olabildiğince her alandan amaç oluşturabilmeniz gerekir. Bizim ülkemizin eğitim programlarında en çok bilişsel alandan bilgi, kavrama, uygulama ve değerlendirme basamaklarıyla ilgili amaçlara yer verildiği gözlenmektedir. Kuşkusuz, bilişsel alana ilişkin bilgi ve kavrama gibi düzeyler bütün basamakların bir bakıma temelini oluşturmaktadır. Ancak, yalnızca bilişsel alanla ilgili davranışların çocuklarımıza kazandırılması hiçbir zaman yeterli olmayacak; böyle bir uygulama, onların, gerek duyuşsal, gerekse devinimsel alana ilişkin yeterliklerden yoksun kalmasına neden olacak; çoğu zaman bu tür yetersizliklerin neden olduğu eğitim sistemimizdeki kimi yakınmalar sürüp gidecektir.

5. Özel Amaçların Belirtilmesi

Bir öğretmen, Sosyal Bilgiler dersinde okutacağı bir ünite ya da konunun planlanması aşamasında öğretim amaçlarını oluştururken, hangi noktalara (hangi ölçütlerle) dikkat edecek, amaçları nasıl dile getirecektir? Bu aşamada dikkate alınması gereken kimi özellikler vardır. Amaçlar belirlenirken, bu özelliklere, yalnızca ilköğretim basamağında Sosyal Bilgiler Öğretimi ile ilgili olarak değil, her eğitim basamağında (kademesinde) ve her konu alanında önem verilmesi gerekir. Burada sözü edilen ölçütler çerçevesinde, amaçların özenle hazırlanması ve bu konuda ülke düzeyinde ölçünlü (standart) bir uygulamaya gidilmesi, ülke bütününde birlikteliğin sağlanması bakımından son derece yararlı olur. Gerek Milli Eğitim Bakanlığı'ndaki program geliştirme çalışmalarında, gerekse bütün eğitim çevrelerinde giderek daha çok benimsenen bu ölçüt ve özelliklerin, son yıllardaki uygulamalara büyük ölçüde yansımalarını görmek sevindiricidir.

Bir dersin, bir ünitenin ya da bir konunun öğretim amaçları oluşturulurken şu ölçüt ve özelliklere uyulması, gereksinimleri karşılayabilecek ve istenilen birlikteliği sağlayabilecektir:

- Amaçlar, öğrenci davranışı yönünden dile getirilmelidir.
- Her amaç, bir tek özelliği belirtmeli ve bir öğrenme ürünü olarak dile getirilmelidir. Bir başka deyişle, amaç, eğitim yoluyla kazandırılabilir bir özelliği yansıtmalıdır.
- Amaç, bir konu içeriği (muhtevası) ile kenetli olmalıdır. Amacın hangi konu içeriği ile ilgili olarak gerçekleştirileceğini sık sık anımsamak gerekir.
- Amaçlar, binişik olmamalı; birbirini bütünleyici, yani bitişik olmalıdır. Bir amacın kapsamı diğer amaç ya da amaçların kapsamına girmemelidir.
- Amaçlar, açık-seçik, yalın ve anlaşılır bir biçimde dile getirilmelidir.
- Amaç anlatımları şu sözcüklerden biriyle sonlanmalıdır:
..... bilgisi, becerisi, gücü, yeteneği, -ebilme (açıklayabilme, tanımlayabilme, belleylebilme, çözümleyebilme, kavrayabilme vb.) gibi, yetenek ve yeterlilik belirten bir sözcük.

Aşağıda, Sosyal Bilgiler dersine ilişkin birkaç özel amaç örneğine yer verilmiştir:

Bilişsel alanla ilgili bilgi düzeyinde: 4. Sınıf

- "Aile, Okul ve Toplum Hayatı" ünitesinde geçen kavramların anlam bilgisi.
- Okulda uyulması gereken kurallar bilgisi.
- Okul koruma derneğini tanıyabilme.

Bilişsel alanla ilgili kavrama düzeyinde: 5. Sınıf

- Yurdumuzdaki nüfus kaybının nedenlerini açıklayabilme.
- Yerleşim yerleriyle ilgili sorunların giderilmesinin önemini kavrayabilme.
- Komşu ülkelerle ilgili temel verileri istenilen anlatım biçimine çevirebilme.

Bilişsel alanla ilgili ayrıştırma (analiz) düzeyinde: 7. Sınıf

- Karadeniz Bölgesinin iklim özelliklerini saptayabilme.
- ... Bölgesine göç edip gelenlerin yerleşim konusundaki sorunlarına çözüm önerileri getirebilme.
- Batıda, doğuda ve denizlerdeki gelişmelerde Osmanlı padişahlarının rolünü açıklayabilme.

Duyuşsal alanla ilgili alma (algılama) düzeyinde: 6. Sınıf

- Nitelikli eleman yetiştirmenin ülke ekonomisine katkısını farketme becerisi.
- Farklı inanç ve düşüncelerde olan kişileri dinleyebilme.
- Trafik kazalarının topluma verdiği zararları anlama yeteneği.

Duyuşsal alanla ilgili tepkide bulunma düzeyinde: 5. Sınıf

- Çevre sorunlarının çözümünde üzerine düşen görevleri yapmaya istekli olma gücü.
- Türk inkılâbının başarılı sonuçlarından zevk alabilme.
- Sosyal yardım kollarında isteyerek görev yapabilme.

Devinimsel alanla ilgili algılama (uyarılma) düzeyinde: 7. Sınıf

- Türkiye haritasını çizmek için vücudu uygun duruma getirme becerisi.
- İç Anadolu Bölgesini gösteren haritayı aslına bakmadan çizme yeteneği.
- Avrupa'da yeniliklerin yapıldığı ülkeleri harita üzerinde gösterebilme.

Devinimsel alanla ilgili beceri durumuna getirme düzeyinde: 4. Sınıf

- Okulda, uyulması gereken kuralları gerçekleştiren birkaç örnek gösterebilme.
- Sınıf planını yapabilme.
- Atlası kullanabilme.

Bir alanla ilgili belli bir düzeydeki bir amaç, aynı ya da başka bir alandaki, başka bir düzeyde yer alan amaçla benzerlik ya da yakınlık gösterebilir mi? Yukarıdaki örneklerde böylesini görebiliyor musunuz? Benzer ya da yakın özellikler taşıyan amaçlar varsa, karşılaştırıp arkadaşlarınızla tartışınız.

6. Davranışsal Amaçların (Hedef Davranışların) Belirtilmesi

Davranışsal amaçların saptanması ve belirtilmesi demek, amaçların davranışa dönüştürülmesi demektir. Amaçlar saptandıktan ve yazılı olarak belirtildikten sonra, öğrencileri bu amaçlara ulaştırma yolunda ilk yapılacak şey, her amacın davranışa dönüştürülmesidir. Her özel amaç, bilindiği gibi, bireye kazandırılmak istenen bir özelliktir. Bu özellik bir davranışlar takımından oluşur. Eğitim sırasında birey, belli bir özelliği kazanmak için kimi davranışlar edinir. İşte, bir bireyin, belli bir özelliğe sahip olduğunu gösteren ve doğrudan doğruya ya da dolaylı olarak gözlenebilen davranışlarına **davranışsal amaç** (= hedef davranış) denilmektedir. Buna göre, "amaçların davranışa dönüştürülmesi" denince, bunun, bir bireyin belli bir amaca ulaştığı zaman kazanmış olacağı davranışları birer birer belirlemek ve yazılı olarak anlatmak anlamına geldiği dikkate alınmalıdır.

Bu durumda, amaçların davranışa dönüştürülmesinde, yani saptanmış bir amaç için davranışsal amaç yazmada; diğer bir deyişle, hedef davranışı belirlemede dikkat edilecek noktalar nelerdir? Bu özellikler, kısaca şöyle belirlenebilir:

- Bir amacın kapsamına giren davranışsal amaçlar, amaç alanını kapsmalıdır.
- Davranışsal amaçların sınırları belli olmalı; aralarında binişiklik bulunmamalıdır.
- Davranışsal amaçlar, amacın dışına taşmamalıdır.
- Her davranışsal amaç, daha alt düzeydeki kimi küçük davranışları temsil edebilecek ölçüde, kapsamlı olmalıdır.
- Her davranışsal amaç, aynı düzeydeki bir tek davranışı anlatacak biçimde kaleme alınmış olmalıdır.
- Davranışsal amaçlar doğrudan doğruya ya da dolaylı olarak, gözlenebilir ve ölçülebilir olmalıdır.
- Bir amacın davranışsal amaçları saptanırken kritik davranışların hiçbiri unutulmamalıdır.
- Davranışsal amaçlar, bir öğrencinin, olabildiğince, **neyi, hangi durumda ve hangi ölçüde** yapacağını açık bir biçimde belirleyebilmelidir.

Kritik davranış: Bir amacın gerçekleştirilmesinde öğrenciler tarafından kesinlikle gösterilmesi gereken davranışsal amaçların yer aldığı ve bunların gerçekleştirilmesine çalışıldığı görülür. Bu davranışsal amaçlar içinde, bir ya da birkaçı, diğerleri arasında daha önemli, daha vazgeçilmez bir yere sahiptir. Bunların gerçekleştirilmesine ayrı bir özen gösterilir ve gerçekleştirilmesi büyük önem taşır. Bu tür davranışsal amaçlar, kritik davranışları oluşturur.

Davranışsal amaçların gözlenebilir ve ölçülebilir olması ne demektir? Birkaç örnek düşünebilir misiniz?

Şimdi, bu özellikleri olanak ölçüsünde dikkate alarak, Sosyal Bilgiler dersi ile ilgili bilişsel, duyuşsal ve devinimsel alanlardan karışık biçimde ve çeşitli düzeylerde amaçların davranışa dönüştürülmesine birkaç örnek verelim:

Amaç: (4. Sınıf)

İlimiz, bölgemiz ve yurdumuzla ilgili temel kavramların anlam bilgisi.

Davranışlar:

- Verilen bir tanımın doğru ya da yanlış olduğunu yazma/söyleme.
- Bir dizi kavramla bir dizi tanımı eşleştirip işaretleme.
- Verilen bir tanımın boş bırakılan yerine ilgili kavramı yazma/söyleme vb....

Amaç: (5. Sınıf)

Kurtuluş Savaşı döneminde geçen temel olguları açıklayabilme.

Davranışlar:

- Kurtuluş Savaşında ulusal bilincin oluşmasında Mustafa Kemal'in yaptıklarını yazma/söyleme.
- Erzurum ve Sivas Kongrelerinin önemini yazma/söyleme.
- Türkiye Büyük Millet Meclisinin Açılışı ile ilgili gelişmeleri yazma/söyleme vb....

Amaç: (6. Sınıf)

Türkiye haritası üzerinde herhangi bir yerin coğrafi konumunu bulabilme.

Davranışlar:

- Belirlenen bir yerin enlem ve boylam durumunu eksiksiz söyleme.
- Meridyenler arasındaki saat farkını örnekler vererek açıklama vb....

Amaç: (7. Sınıf)

18. Yüzyılda Osmanlı Devleti ile ilgili temel olguları açıklama yeteneği.

Davranışlar:

- Karlofça Anlaşması sonrasındaki gelişmeleri birkaç tümce ile özetleme.
- Osmanlı-Rus-Avusturya ilişkilerini yazma/söyleme.
- Yenileşme hareketlerinden III.Selim dönemindeki gelişmelerin en önemlilerini sayma vb....

Amaç: (7. Sınıf)

Türkiye'nin Bağımsız Türk Cumhuriyetleri ile olan sosyal, kültürel ve ekonomik ilişkilerini açıklama gücü.

Davranışlar:

- Bağımsız Türk Cumhuriyetlerinin hangileri olduğunu yazma/söyleme.
- Bağımsız Türk Cumhuriyetleriyle olan ilişkilerimizi çok yönlü olarak belirleme.
- Bağımsız Türk Cumhuriyetlerinin coğrafi özelliklerini tanıma vb....

Burada dile getirilen amaç ve davranışlarda alan ve düzey olarak belirli bir düzen ve sıra izlenmemiş; farklı düzeylerde, değişik anlatımlara yer verilmesi yeğlenmiştir. Amaçlar, örneklerde görüldüğü üzere, davranışa dönüştürüldükten sonra; sıra, öğrencileri saptanmış olan davranışsal amaçlara ulaştıracak eğitim yaşantılarını belirlemeye gelecektir. Bu da, içeriği belirlemek demektir. İçerik, kuşkusuz amaçlara göre düzenlenecektir.

Özet

Bu ünite; eğitim alanında, özellikle Sosyal Bilgiler öğretiminde gereksinimler, amaç çeşitleri, amaç belirtmenin yararları, amaçların nasıl belirlenmesi gerektiği gibi konular üzerinde durulmuştur.

Sosyal Bilgilerle ilgili bir program, doğal olarak kendi toplumunun ve kültürünün isteklerini, gereksinimlerini göz önüne almak zorundadır. Bu nedenle, bir bireyin, içinde yaşadığı toplumun gereksinimlerini bilmesi büyük önem taşır. Toplumun geleceğe yönelik tasarımları (tasavvurları), amaçları, bu gereksinimlerin belirlenmesi sonucunda kesinlik kazanacak ve o doğrultuda bir eğitim söz konusu olacaktır.

Eğitim temelde öğrenme ile ilgilidir. Öğrencide, öğrenme sonucu kalıcı izli davranış değişimi sağlanacaktır. Öğrencilerin kazanacağı umulan davranışların önceden belirlenmesine gerek vardır. Gereksinimler ışığında, amaçların açık olarak belirlenmesi gerekecektir. Amaçlar, türleri bakımından genelden özele doğru bir yaklaşım içinde sıralanır. Her ülkede, toplumun kimi gereksinim ve değerleri doğrultusunda eğitimin genel amaçları belirlenir. Daha sonra, bu genel amaçlar okulların amaçlarına dönüştürülür. Öğretim programının öğretme yoluyla gerçekleştirmek istediği davranışlar, ders programının özel amaçlarını oluşturacaktır. Özel amaçların öğrenci davranışına dönüştürülmesiyle davranışlar belirlenmiş olur. Öğretmen, sınıfında gerçekleştireceği öğretim etkinlikleriyle özel amaçları davranışa dönüştürecek; öğrencilerine, belirlemiş olduğu davranışsal amaçları kazandırmaya çalışacaktır.

Amaçların aşamalı olarak bölümlenmesinde en yaygın kabul gören görüş Bloom Taksonomisi'dir. Buna göre, eğitim amaçları,

- bilişsel alan,
- duyuşsal alan ve
- devinimsel alan

olmak üzere üç alana ayrılır. Bilişsel alanın alt basamakları; bilgi, kavrama, uygulama, ayırıştırma, bireşim ve değerlendirmedir. Duyuşsal alanın alt basamakları; alma, tepkide bulunma, değer verme, örgütleme ve kişiliklendirmedir. Devinimsel alanın alt basamakları ise; algılama, kılavuz denetiminde yapma, beceri durumuna getirme, uyum ve yaratmadır. Derslerimizde, işleyeceğimiz konulara ilişkin olarak amaçlarımızı yazarken, her üç alanla ilgili aşamalı bölümlenmeye uygun bir yol izlememiz ve olabildiğince, her alandan amaç oluşturmaya özen göstermemiz gerekir.

Bir dersin, bir ünitenin ya da bir konunun öğretim amaçlarını belirlerken; kimi ölçüt ve özelliklerin göz önüne alınması ve bunlara göre dile getirilmesi (yazılması) önemlidir. Amaçlar saptandıktan sonra, öğrencileri bu amaçlara ulaştırma yolunda ilk yapılacak şey, her amacın davranışa dönüştürülmesidir. "Amaçların davranışa dönüştürülmesi" dendiğinde, bunun, "bir bireyin belli bir amaca ulaştığı zaman, kazanmış olacağı davranışları birer birer belirlemek ve yazılı olarak anlatmak" anlamına geldiği bilinmelidir.

Değerlendirme Soruları

Aşağıdaki soruların yanıtlarını verilen seçenekler arasından bulunuz.

1. Bir Sosyal Bilgiler programının amaçları neye göre belirlenir?
 - A. Ünite ve konuların gerektirdiği bilgi ve özelliklere göre.
 - B. Öğretmenin gereksinim duyduğu ünite ve konulara göre.
 - C. Bireylerin içinde yaşadığı toplumun ve kültürünün istek ve gereksinimlerine göre.
 - D. Öğrencilerin bilgi, beceri ve tutum düzeylerine göre.
 - E. Milli Eğitim Bakanlığı'ndaki üst yöneticilerin istek ve beklentilerine göre.
2. Türk ulusu için "laik, sosyal adaletçi, hukuk devleti olabilme" ne tür bir amaçtır?
 - A. Uzak amaç
 - B. Genel amaç
 - C. Özel amaç
 - D. Amaç
 - E. Davranışsal amaç
3. "Avrupa'da Türklerin yaşadığı başlıca ülkeleri tanıyabilme", amaçların taksonomik olarak aşamalı bölümlenmesine göre, hangi alanla ilgili olan hangi düzeyde bir amaçtır?
 - A. Devinimsel alanla ilgili ve yaratma düzeyinde
 - B. Bilişsel alanla ilgili ve bilgi düzeyinde
 - C. Duyuşsal alanla ilgili ve değer verme düzeyinde
 - D. Bilişsel alanla ilgili ve bireşim düzeyinde
 - E. Duyuşsal alanla ilgili ve tepkide bulunma düzeyinde

4. Bir davranışsal amaç yazarken aşağıdaki seçeneklerden hangisini yeğleyebilirsiniz?
- A. bilgisi
 B. yeteneği
 C. gücü
 D. Kavrayabilme
 E. Yazma/söyleme

Aşağıdaki cümlelerin DOĞRU ya da YANLIŞ olduklarını belirtiniz.

5. Bilişsel alandaki bir amaç kesinlikle duyuşsal alandaki bir amaçla benzerlik ya da yakınlık gösteremez.
6. "Çevre sorunlarının çözümünde devlete düşen görevlerin farkında olabilmek", duyuşsal alanla ilgili alma düzeyinde bir amaçtır.
7. Özel amaçlar, belli bir bilgi dalında öğrenenlerin düzeyine uygun olarak, kazandırılmak istenen özelliklerdir.
8. Sosyal Bilgiler öğretiminde amaç belirlenirken taksonomiye uyulması gerekmez.

Yararlanılan ve Başvurulabilecek Kaynaklar

Büyükkaragöz, Savaş. **Program Geliştirme: Kaynak Metinler**. Genişletilmiş ikinci baskı. Konya, 1997.

Çilenti, Kâmuran. **Eğitim Teknolojisi ve Öğretim**. Ankara: Gül Yayınevi, 1984.

_____. **Fen Eğitimi Teknolojisi**. Ankara: Gül Yayınevi, 1985.

_____. **Fen Bilgisi Öğretimi**. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Eğitim Önlisans Programı, 1987.

Demirel, Özcan ve Kâmile Ün. **Eğitim Terimleri**. Ankara, 1987.

Demirel, Özcan. **Kuramdan Uygulamaya Eğitimde Program Geliştirme**. Ankara: USEM Yayınları 13, 1997.

Demirtaş, Abdullah ve James L.Barth. **İlköğretim Sosyal Bilgiler Öğretimi: Öğretmen Kılavuzu**. Ankara: YÖK/Dünya Bankası Milli Eğitimi Geliştirme Projesi Hizmet Öncesi Öğretmen Eğitimi, 1997.

_____. **İlköğretim Sosyal Bilgiler Öğretimi: Öğrenci Kılavuzu**. Ankara: YÖK/Dünya Bankası Milli Eğitimi Geliştirme Projesi Hizmet Öncesi Öğretmen Eğitimi, 1997.

Fidan, Nurettin. **Okulda Öğrenme ve Öğretme**. Ankara, 1986.

Kısakürek, Mehmet Ali. "Sosyal Bilgiler Öğretiminin Niteliği, Kapsamı ve amaçları", **Sosyal Bilgiler Öğretimi**. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Eğitim Önlisans Programı, 1987, ss. 1-12.

Külâhçı, Şadiye G. ve Hilâl Kazu. **Öğretmen Yetiştirme Modül Serisi: A. Analiz ve Program Geliştirme**. A-5 Eğitimde Amaçlar, 1995.

Oğuzkan, A.Ferhan. **Eğitim Terimleri Sözlüğü**. Gözden geçirilmiş ve genişletilmiş üçüncü baskı, Ankara, 1993.

Sönmez, Veysel. **Program Geliştirmede Öğretmen El Kitabı**. Ankara: Öğretmen Yayınları, 1985.

_____. **Sosyal Bilgiler Öğretimi**. Ankara: PEGEM Yayınları, 1996.

_____. **Sosyal Bilgiler Dersi Öğretmen Kılavuzu**. Ankara: PEGEM Yayınları, 1996.

Sözer, Ersan. **Kuramdan Uygulamaya Sosyal Bilimlerin Öğretimi**. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yayını, 1998.

Türk Dil Kurumu. **Türkçe Sözlük**. Gözden geçirilmiş altıncı baskı. Ankara: T.D.K., 1974.